

## ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ЗАСАДИ ВИЗНАЧЕННЯ ІНДЕКСУ ЛЮДНОСТІ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ НА ОСНОВІ ІННОВАЦІЙНИХ ПІДХОДІВ

## THEORETICAL AND PRACTICAL FRAMEWORK OF DETERMINING THE POPULATION INDEX OF RURAL AREAS BASED ON INNOVATIVE APPROACHES

**Валерій Чопенко<sup>1</sup>**

*Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»  
(вул. Героїв Оборони, 10, м. Київ, Україна, 03127)*

**Valeriy Chopenko**

*National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics"  
(10, Geroiv Oborony Str., Kyiv, Ukraine, 03127)*

---

*Отримано: 14.03.2025. Затверджено: 15.04.2025*

---

### АНОТАЦІЯ

Статтю присвячено висвітленню теоретико-методичних засад та практичних способів визначення індексу людності сільських територій. Зазначено, що сталий соціально-економічний розвиток країни значною мірою визначається можливістю сталого розвитку її сільських територій. Останній же не може повноцінно відбуватися без належної розбудови сільського соціуму. Водночас недостатня вивченість та невирішеність на теоретичному, методичному та прикладному рівнях проблеми комплексної оцінки розвитку сільських територій України за демографічною складовою потребує розробки та використання нових методичних рішень, здатних забезпечити отримання більш повної, точної та об'єктивної, порівняно з нині існуючими підходами, соціально-демографічної характеристики розвитку людності сільських територій. Для розв'язання цього питання запропоновано інноваційну методику розрахунку інтегрального індексу людності

---

<sup>1</sup> кандидат економічних наук, старший науковий співробітник; orcid 0009-0002-6841-8836; e-mail: mchopenko-travel@ukr.net

сільських територій. Параметрами, що входять до нього, обрано загальноновизнані та доступні в офіційних інформаційних джерелах статистичних даних демографічні показники, що безпосередньо та найбільш суттєво впливають на формування людності сільських територій: чисельність наявного сільського населення, загальний коефіцієнт народжуваності сільського населення, загальний коефіцієнт смертності сільського населення, загальний коефіцієнт прибуття сільського населення та загальний коефіцієнт вибуття сільського населення. Визначення та аналіз чинників, що є складовими індексу людності сільських територій, дає змогу надати досить чітку, повну й порівнянну у часі оцінку нинішнього стану, наявних тенденцій та перспектив соціально-демографічного розвитку людності сільських територій. Така інформація може слугувати дієвим інструментом для розробки ефективної соціально-економічної політики, спрямованої на стабілізацію та подальше нарощування й збагачення людського потенціалу сільських територій, що буде особливо важливим для повоєнного відновлення України з урахуванням її євроінтеграційних прагнень.

**Ключові слова:** індекс людності; сільська територія; сталий розвиток; сільське населення; сільська поселенська мережа; сільський соціум.

---

## ABSTRACT

The article is devoted to highlighting the theoretical and methodical principles and practical methods of determining the population index of rural territories. It is noted the sustainable socio-economic development of the country is largely determined by the possibility of sustainable development of its rural territories. The latter cannot fully occur without the proper development of rural society. At the same time, the insufficient study and unresolved issues at the theoretical, methodical and applied levels of the problem of comprehensive assessment of the development Ukraine rural territories by demographic component needs creation and use of new methodical solutions capable of providing a more complete, accurate and objective, compared to currently existing approaches, socio-demographic characteristic of population development of rural territories. To solve this issue, an innovative method for calculating the integral population index of rural territories is proposed. The parameters included in it are generally recognized and available demographic indicators that directly and most significantly affect the formation of the population of rural territories: the size of the existing rural population, the total fertility rate of the rural population, the total mortality rate of the rural population, the total arrival rate of the rural population and the total departure rate of the rural population. The definition and analysis of the factors that are components of the rural population index makes it possible to provide a quite clear, complete and comparable over time assessment of the current state, existing trends and prospects for the socio-demographic development of the population of rural territories. Such information can serve as an effective tool for developing effective socio-economic policy aimed at stabilizing and further increasing and enriching the human potential of rural territories, which will be especially important for the post-war restoration of Ukraine.

**Key words:** population index; rural area; sustainable development; rural population; rural settlement network; rural society.

---

## I. ВСТУП

Збалансований розвиток суспільства за економічним, соціальним та екологічним компонентами лежить в основі концепції сталого розвитку, на яку в сучасному все більше складному й динамічному світі спирається соціально-економічна політика високорозвинених країн як на міжнародному, так і на національному та регіональному рівнях. Враховуючи, що понад 30% загальної чисельності населення України становить сільське населення, а сільськогосподарські угіддя складають майже 70 % усього земельного фонду, сталий розвиток сільських територій великою мірою визначає можливості сталого соціально-економічного розвитку країни в цілому.

В свою чергу сталий розвиток сільських територій не може відбуватися без належної розбудови соціально-демографічної сфери села, важливою складовою якої є людський потенціал, який нині інтенсивно скорочується. Його стабілізація та подальше нарощування можливе шляхом поліпшення відтворення людності, збереження її у сільській поселенській мережі та створення відповідних для сучасного етапу розвитку людського суспільства умов для роботи та проживання у сільській місцевості. Для формуванню більш повної, точної та об'єктивної інформації щодо розвитку людності сільських територій, особливо в умовах обмеженості офіційних статистичних даних через повномасштабну російсько-українську війну, на нашу думку, доцільно розробити відповідний інтегральний показник — індекс людності сільських територій — для комплексної оцінки різноманітних аспектів їх соціально-демографічного розвитку, характеристики нинішнього стану і перспектив демографічної ситуації в сільських територіях та який міг би слугувати дієвим інструментом для розробки ефективної соціально-економічної політики щодо примноження та збагачення їх людського потенціалу.

Теоретичні, методичні та практичні аспекти соціально-демографічного розвитку сільських територій України досить широко відображені у працях багатьох науковців, зокрема питання соціально-економічних проблем українського села та шляхів його відродження, динаміки та структури сільського розселення в Україні, відтворення сільського населення, демографічних перспектив українського села, стратегічних пріоритетів розвитку сільських територій, удосконалення управління сільськими територіями, оцінювання рівня інклюзивного розвитку

сільського соціуму та сільських територій, розвитку сільських поселень в Україні в умовах децентралізації, можливостей використання європейського досвіду розвитку сільських територій в Україні вивчали О. Г. Булавка<sup>1</sup>, Я. М. Гадзало<sup>2</sup>, О. І. Гуторов<sup>3</sup>, А. І. Доценко<sup>4</sup>, Т. А. Заяць<sup>5</sup>, Ю. О. Лупенко<sup>6</sup>, О. І. Павлов<sup>7</sup>, Н. І. Патики<sup>8</sup>, В. П. Рябоконь<sup>9</sup>, А. П. Сава<sup>10</sup>, О. П. Славкова<sup>11</sup>, М. І. Стегней<sup>12</sup>, М. А. Хвесик<sup>13</sup> та інші.

Разом з тим, незважаючи на доволі вагомий науковий доробок, питання, оцінки розвитку сільських територій України за демографічною складовою, зокрема теоретико-методичні засади та практичні способи визначення, оцінювання й моніторингу соціально-демографічних характеристик розвитку людності сільських територій ще остаточно не розв'язані і потребують більш детального вивчення.

<sup>1</sup> Булавка О. Г. (2012). Соціальні проблеми розвитку сільських територій. *Соціально-економічні засади розвитку сільських територій (економіка, підприємництво і менеджмент)*: монографія / за ред. М. Й. Маліка. Київ: ННЦ «ІАЕ». С. 502–543.

<sup>2</sup> Гадзала Я. М. (ред.) (2019). Наукові основи і стратегічні пріоритети сталого розвитку сільських територій України. К.: ННЦ «ІАЕ». 40 с

<sup>3</sup> Гуторова О. О., Гуторов О. І. (2017). Особливості, проблеми та напрями удосконалення управління сільськими територіями. *Вісник ХНАУ. Серія «Економічні науки»*. № 3. С. 27–37.

<sup>4</sup> Доценко А. І. (2010). Сільське розселення в Україні: динаміка та структура. Київ: Фенікс, 2010. 288 с.

<sup>5</sup> Заяць Т. А. (2017). Розвиток сільських поселень України в умовах децентралізації: можливості та ризики. *Демографія та соціальна економіка*. № 3 (31). С. 48–60. URL: <https://doi.org/10.15407/dse2017.03.048>

<sup>6</sup> Лупенко Ю. О., Гуторов А. О. (2021). Методичні рекомендації з оцінювання рівня інклюзивного розвитку сільського соціуму та сільських територій. Київ: ННЦ «ІАЕ». 28 с.

<sup>7</sup> Павлов О. І. (2014). Методологія визначення стратегічних пріоритетів розвитку сільських територій. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. Вип. 3 (107). С. 370–378.

<sup>8</sup> Патики Н. І., Булавка О. Г. (2021). Стратегічні орієнтири та пріоритетні напрями сталого розвитку сільських громад і територій в Україні в умовах децентралізації влади. *Економіка АПК*. № 8. С. 91–102. URL: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202108091>

<sup>9</sup> Рябоконь В. П. (2015). Проблеми формування соціально-економічних умов розвитку українського села. *Економіка АПК*. № 9. С. 68–74.

<sup>10</sup> Сава А. П. (2017). Європейський досвід розвитку сільських територій: вивчення можливостей для України. *Вісник Академії праці, соціальних відносин і туризму*. № 2. С. 83–85.

<sup>11</sup> Славкова О. П. (2010). Розвиток сільських територій: теорія, методологія, практика: монографія. Суми: Сум. нац. аграр. ун-т. 330 с.

<sup>12</sup> Стегней М. І. (2014). Сталий розвиток сільських територій в умовах децентралізації: від теорії до практики: монографія. Миколаїв: ФОП Швець В. Д. 484 с.

<sup>13</sup> Хвесик М. А., Хвесик Ю. М. (2013). Сталий розвиток територій як основа стратегії розвитку аграрного сектора. *Економіка АПК*. № 1. С. 66–76.

## II. МЕТА І МЕТОДОЛОГІЯ

Мета статті — сформулювати теоретико-методичні засади та розробити практичні способи визначення індексу людності сільських територій.

Методологічною основою дослідження є системний підхід до вивчення аналізованих процесів і явищ та діалектичний метод пізнання, а також опрацювання та узагальнення наукових праць вчених стосовно досліджуваного питання, що дозволило комплексно розглянути найважливіші демографічні процеси, які впливають на формування людності сільських територій та сформулювати теоретико-методичні засади й розробити практичні способи визначення індексу людності сільських територій. При узагальненні науково-методичних підходів, формулюванні проміжних та прикінцевих висновків і пропозицій використано прийоми абстрактно-логічного інструментарію, аналіз і синтез, систематизацію та інші загальнонаукові методи пізнання.

## III. ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Збереження, розвиток і збагачення людського потенціалу села є основою сталого розвитку сільських територій. В основі формування соціуму на селі та збереження людності у сільській поселенській мережі лежить відтворення сільського населення, під яким, насамперед, розуміють процес безперервної зміни поколінь людей, відновлення чисельності населення і його статеві-вікової структури шляхом народження, смерті та міграції. Відтворення населення — один із головних процесів відтворення суспільства, безперервність його існування у формі постійного відновлення генерації людей.

За нинішньої складної соціально-економічної та військово-політичної ситуації, що характеризується, зокрема, обмеженістю офіційної статистичної інформації щодо соціально-демографічних характеристик розвитку сільського соціуму, необхідними стають розробка та використання інноваційних методичних підходів, покликаних сприяти формуванню більш повної, точної та об'єктивної характеристики розвитку людського потенціалу сільських громад і територій як на національному, так і на регіональному рівнях. У зв'язку з цим доцільним вбачається розробити методику проведення розрахунку інтегрального індексу людності сільських територій, який би об'єднував

у собі найважливіші характеристики розвитку їх соціально-демографічної сфери.

Слід зазначити, що нині у працях науковців ще остаточно не визначено як теоретичних основ розрахунку індексу людності сільських територій України, переліку параметрів, які мали б до нього входити, так і методичних підходів до розрахунку такого індексу. Водночас у роботах таких дослідників, як К. О. Демченко<sup>1</sup>, О. І. Копилюк, Ю. В. Тимчишин, О. М. Музичка<sup>2</sup>, К. Ю. Серіда<sup>3</sup>, І. А. Цвігун<sup>4</sup> зустрічаємо ряд практичних підходів до розрахунку, зокрема, параметрів демографічної безпеки сільських територій та наведено перелік індикаторів, що характеризують ті чи інші аспекти їх демографічного розвитку.

З огляду на питання розробки методичних підходів до розрахунку індексу людності сільських територій найбільший інтерес, на наш погляд, становить праця В. Д. Залізко і В. І. Мартиненкова<sup>5</sup>, в якій демографічна безпека сільських територій України розглядається як елемент демографічної безпеки країни, що, в свою чергу, є складовою частиною її економічної безпеки, яка крім демографічної включає також виробничу, енергетичну, зовнішньоекономічну, інвестиційно-інноваційно-інновативну, макроекономічну, продовольчу, соціальну, фінансову та екологічну безпеку.

Незважаючи на це, в жодній із зазначених робіт не сформульовано як теоретичних засад визначення інтегрального індексу людності сільських територій, який би об'єднував у собі найважливіші характеристики їх соціально-демографічного розвитку, так і не наведено практичних способів розрахунку такого індексу.

<sup>1</sup> Демченко К. О. (2022). Демографічна та соціальна безпека України як взаємопов'язані елементи національної безпеки. *Економіка та суспільство*. Вип. 46. С. 81–86. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-46-12>

<sup>2</sup> Копилюк О. І., Тимчишин Ю. В., Музичка О. М. (2020). Теоретико-прикладні аспекти оцінювання рівня демографічної безпеки регіонів. *Бізнес Інформ*. № 6. С. 93–100. URL: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-6-93-100>

<sup>3</sup> Серіда К. Ю. (2019). Методичні підходи до визначення рівня демографічної безпеки. *Проблеми безперервної географічної освіти і картографії*. Вип. 30. С. 94–101. URL: <https://doi.org/10.26565/2075-1893-2019-30-10>

<sup>4</sup> Цвігун І. А. (2013). Демографічна безпека України та напрями її регулювання. Кам'янець-Подільський: Видавець Зволейко Д. Г. 400 с.

<sup>5</sup> Залізко В. Д., Мартиненков В. І. (2016). Методика оцінювання економічної безпеки сільських територій України. *Економіка України*. № 1. С. 19–34.

Взагалі ж при визначенні переліку показників, які повинні входити до індексу людності сільських територій, та розробці методики розрахунку такого індексу слід враховувати, що на людність сільських територій тією чи іншою мірою впливає велика кількість параметрів, у тому числі показники природного і механічного руху сільського населення, в першу чергу показник життєвості (відношення чисельності народжених до чисельності померлих), статеві-вікова структура сільського населення, насамперед, питома вага жінок репродуктивного віку у загальній кількості сільського населення, співвідношення чоловіків і жінок репродуктивного віку, вік балансування статей (вік у якому чисельність жінок перевищує чисельність чоловіків), коефіцієнт старіння населення (частка населення у віці старше за 65 років до його загальної чисельності), співвідношення частки дітей у віці до 15 років та людей похилого віку (старші за 65 років) у загальній структурі сільського населення, демографічне навантаження працездатного сільського населення непрацездатним, сумарний коефіцієнт народжуваності сільського населення (середнє число дітей, народжених сільською жінкою за весь репродуктивний період), а також середня очікувана тривалість життя при народженні та її різниця для чоловіків і жінок, рівень дитячої та материнської смертності, зокрема смертність немовлят (число дітей, померлих у віці до одного року, у розрахунку на 1000 народжених живими), показник мертвонароджуваності (кількість мертвонароджених у розрахунку на 1000 народжених живими), рівень (інтенсивність) абортів у розрахунку на 100 дітей, народжених живими, чисельність самогубств на 100 тис. населення, показники міграції населення, насамперед коефіцієнт міграційних втрат (чисельність вибулих у розрахунку на одного прибулого) та коефіцієнт міграційного обороту (відношення суми прибулих і вибулих до чисельності середньорічного населення), а також показники шлюбності та розлучуваності сільського населення, середній та медіанний вік жителів сільської місцевості та інші.

У зв'язку з цим для розрахунку індексу людності сільських територій доцільно відібрати невелику кількість найважливіших демографічних показників, що безпосередньо та найбільш суттєво впливають на формування людності сільських територій. Важливо також, щоб обрані показники спиралися не на загальні, як правило, суб'єктивні

оцінки експертів, а були загальноновизнаними, реально існуючими та інформаційно доступними показниками.

Тому параметрами, що входять до індексу людності сільських територій прийнято:

$x_1$  — чисельність наявного сільського населення, осіб у порівнянні з обраним базовим роком;

Сільське населення — населення, яке проживає у селах (на відміну від міського — населення, яке проживає у містах та селищах).

Наявне населення — населення, яке на момент перепису або оцінки його чисельності перебуває на певній території, враховуючи осіб, що мешкають на цій території тимчасово (за умови їхньої відсутності у місці постійного проживання не більше ніж 12 місяців).

Оцінка (розрахунок) чисельності населення — наближене визначення чисельності населення на території країни або її частини без проведення перепису населення. Поточні розрахунки (оцінки) чисельності населення на 1 січня відповідного року базуються на даних останнього перепису населення (2001-й рік) з урахуванням природного і міграційного рухів населення, а також змін чисельності населення внаслідок адміністративно-територіальних змін. Розрахунки (оцінки) складу населення за віком базуються на методі пересування за віком. Пересування за віком — перехід осіб певного віку «х» до наступного віку «х+1», при цьому чисельність цих осіб відповідно зменшується внаслідок смертності та змінюється за рахунок міграції. Під віком розуміють період від народження людини до того чи іншого моменту життя. Вік визначають кількістю повних років, що прожиті людиною на даний момент часу.

Чисельність сільського населення є вкрай важливим для характеристики рівня розвитку людності сільських територій показником, оскільки на сільських територіях повинна постійно проживати певна суспільно необхідна кількість населення, достатня не тільки для формування трудового потенціалу, що за своєю кількістю та якісними характеристиками спроможний повною мірою забезпечити потреби сільського господарства в робочій силі та вирішувати питання продовольчої безпеки країни, а й здатна зберігати, розвивати та примножувати людський потенціал села.

Недостатній розвиток людського потенціалу села ставить під сумнів можливість успішного розвитку як окремих сільських громад, так

і сільських територій в цілому, погіршує соціально-економічну ситуацію в сільській місцевості, збільшує іміграційні ризики з важкопрогнозованими нині наслідками, призводить до знелюднення, занепаду та зрештою зникнення сільських поселень, провокує перенаселеність міст, їх нерівномірний розвиток та поглиблення на території міських поселень екологічних проблем, загрожує існуванню сільського способу життя та самого українського села, як джерела національної мови, духовності, освіти, культури і традицій української нації. Тому зростання чисельності сільського населення покращує людський, життєвий, трудовий та економічний потенціал сільських територій і справляє позитивний вплив на підвищення стійкості їх соціально-економічного розвитку, що й послужило причиною включення показника чисельності сільського населення до складу індекса людності сільських територій.

$x_2$  — загальний коефіцієнт народжуваності сільського населення, ‰ (відношення кількості живонароджених протягом календарного року до середньорічної чисельності наявного сільського населення, визначається у розрахунку на 1000 осіб наявного сільського населення);

Інформація щодо народжуваності формується на основі даних актових записів про народження, які заповнюються в органах державної реєстрації актів цивільного стану.

Середньорічна чисельність населення — розраховується як середня арифметична з чисельності на початок і кінець календарного року.

Зростання даного показника в динаміці слід оцінювати позитивно з точки зору формування сільського соціуму, оскільки підвищення народжуваності сільського населення покращує його природне відтворення, прискорює відновлення поколінь та заміщення поколінням дітей покоління батьків, оптимізує статеві-вікову структуру населення, що поліпшує розвиток людського потенціалу села, посилює демографічну безпеку сільських територій, внаслідок чого підвищується стійкість їх соціально-економічного розвитку.

$x_3$  — загальний коефіцієнт смертності сільського населення, ‰ (відношення кількості померлих протягом календарного року до середньорічної чисельності наявного сільського населення, визначається у розрахунку на 1000 осіб наявного сільського населення);

Інформація щодо смертності формується на основі даних актових записів про смерть, які заповнюються в органах державної реєстрації

актів цивільного стану, лікарських свідоцтв про смерть, фельдшерських довідок про смерть, лікарських свідоцтв про перинатальну смерть (смерть дітей від моменту народження до 7 повних днів після народження).

Позитивним є зниження цього показника в динаміці, оскільки це свідчить про покращення демовідтворювальних процесів, оздоровлення соціально-демографічної ситуації на сільських територіях, як правило, супроводжується зниженням дитячої смертності, зростанням тривалості життя сільського населення, поліпшенням стану його здоров'я, підвищенням рівня доходів сільських жителів, що в цілому покращує розвиток людського потенціалу сільських територій, як основної рушійної сили соціально-економічного зростання сільського соціуму та підвищує стійкість соціально-економічного розвитку сільських територій.

Різниця між загальними коефіцієнтами народжуваності та смертності сільського населення складає загальний коефіцієнт природного приросту (скорочення) сільського населення, що за своєю суттю є відношенням природного приросту (скорочення) сільського населення до середньорічної чисельності наявного сільського населення. Визначається у розрахунку на 1000 осіб наявного сільського населення.

Таким чином, народжуваність та смертність, є основними складовими, які формують природне відтворення населення, що являє собою процес зміни його чисельності та статеві-вікового складу. Відтворення сільського населення лежить в основі формування соціуму на селі та збереження людності у сільській поселенській мережі, оскільки завдяки йому відбувається природне відтворення поколінь, чисельності сільського населення і його статеві-вікової структури, а в більш широкому розумінні забезпечується безперервність сільського буття, як конкретно-історичного процесу життя сільського населення, відновлення існування у вигляді сукупності окремих індивідів та різноманітних соціальних спільностей, що є суб'єктами відповідних суспільних відносин. Все це і зумовило необхідність і важливість включення загальних коефіцієнтів народжуваності і смертності сільського населення до складу індекса людності сільських територій.

$x_4$  — загальний коефіцієнт прибуття сільського населення, ‰ (кількість прибулих у розрахунку на 1000 осіб наявного сільського населення);

Кількість прибулих визначається за інформацією про декларування (реєстрацію) місця проживання осіб.

Зростання даного показника в динаміці в цілому є позитивним оскільки це призводить до зростання чисельності сільського населення, покращує людський, життєвий, трудовий потенціал сільських територій, їх демографічну безпеку, допомагає уникнути знелюднення, деградації та зникнення сільських населених пунктів, що є важливим фактором підвищення стійкості соціально-економічного розвитку сільських територій.

$x_5$  — загальний коефіцієнт вибуття сільського населення, ‰ (кількість вибулих у розрахунку на 1000 осіб наявного сільського населення).

Кількість вибулих визначається за інформацією про зняття із задекларованого (zareєстрованого) місця проживання осіб.

Позитивною динамікою зазначеного показника є його зниження, позаяк це сприяє збереженню людності в сільських територіях, збагачує їх людський потенціал, підвищує забезпеченість трудовими ресурсами, дозволяє зменшити проблеми, пов'язані з надмірною перенаселеністю міст, яка провокує виникнення численних соціальних, економічних та екологічних проблем. Отже, зменшення міграційного відтоку сільського населення (про що свідчить зниження загального коефіцієнта вибуття сільського населення) є позитивним чинником підвищення стійкості соціально-економічного розвитку сільських територій.

Різниця між кількістю прибулих на певну сільську територію та кількістю вибулих за її межі становить міграційний приріст (скорочення) сільського населення, а різниця між загальними коефіцієнтами прибуття і вибуття сільського населення складає загальний коефіцієнт міграційного приросту (скорочення) сільського населення, що являє собою відношення міграційного приросту (скорочення) сільського населення до середньорічної чисельності наявного сільського населення. Визначається зазначений показник у розрахунку на 1000 осіб наявного сільського населення.

У цілому ж міграційний рух сільського населення можна розглядати як демографічний процес, що змінює чисельність і склад сільського населення шляхом його територіального переміщення, зокрема й за рахунок зміни категорії сільського населення на міське і навпаки.

Сума природного приросту (скорочення) сільського населення та його міграційного приросту (скорочення) з урахуванням чисельності сільського населення, яке змінило категорію з сільського на міське і навпаки внаслідок адміністративно-територіальних змін, становить загальний приріст (скорочення) сільського населення, який визначає збереження, розвиток і збагачення людності як окремих сільських громад, так і сільських територій в цілому, підвищення їх людського потенціалу, що й обумовило доцільність і важливість включення загальних коефіцієнтів прибуття і вибуття сільського населення до складу індекса людності сільських територій.

Враховуючи, що всі відібрані показники справляють визначальний вплив на формування людності сільських територій, а також з метою уникнення суб'єктивізму експертних оцінок, спрощення розрахунків та забезпечення їх кращої порівнянності, доцільно вагомість включених до індекса людності показників прийняти однаковою (0,2).

Таким чином, індекс людності сільських територій ( $I_{\text{людності}}$ ) може бути розрахований як середнє арифметичне індексів чисельності сільського населення, його народжуваності, смертності, прибуття і вибуття:

$$I_{\text{людності}} = 0,2 \times I_{\text{чсн}} + 0,2 \times I_{\text{нсн}} + 0,2 \times I_{\text{ссн}} + 0,2 \times I_{\text{псн}} + 0,2 \times I_{\text{всн}}, \text{ де:}$$

$I_{\text{чсн}}$  — індекс чисельності наявного сільського населення;

$I_{\text{нсн}}$  — індекс народжуваності сільського населення;

$I_{\text{ссн}}$  — індекс смертності сільського населення;

$I_{\text{псн}}$  — індекс прибуття сільського населення;

$I_{\text{всн}}$  — індекс вибуття сільського населення.

Аналогічно, використовуючи відповідні дані, можливо розрахувати індекс людності сільських територій також і на регіональному рівні.

#### IV. ВИСНОВКИ

На основі проведеного дослідження можна зробити такі узагальнення. Недостатня вивченість і невирішеність на теоретичному, методичному та прикладному рівнях проблеми комплексної оцінки розвитку сільських територій України за демографічною складовою, потребує розробки та використання нових методичних підходів, здатних забезпечити отримання більш повної, точної й об'єктивної науково обґрунтованої соціально-демографічної характеристики розвитку людності сільських територій.

Для розв'язання цього питання запропоновано інноваційну методику розрахунку інтегрального індексу людності сільських територій, який об'єднує у собі найважливіші соціально-демографічні чинники функціонування сільського соціуму та дає змогу оцінити розвиток людського потенціалу сільських територій як на національному, так і на регіональному рівнях. Параметрами, що входять до індексу людності сільських територій, обрано загальновизнані та доступні в інформаційних джерелах офіційних статистичних даних демографічні показники, що безпосередньо та найбільш суттєво впливають на формування людності сільських територій: чисельність наявного сільського населення, загальний коефіцієнт народжуваності сільського населення, загальний коефіцієнт смертності сільського населення, загальний коефіцієнт прибуття сільського населення та загальний коефіцієнт вибуття сільського населення.

Визначення та аналіз чинників, що є складовими індексу людності сільських територій, дає змогу надати досить чітку, повну й порівнянну у часі оцінку нинішнього стану, наявних тенденцій та перспектив соціально-демографічного розвитку людності сільських територій. Така інформація може слугувати дієвим інструментом для розробки ефективної соціально-економічної політики щодо стабілізації та подальшого нарощування й збагачення людського потенціалу сільських територій, як важливої умови їх сталого розвитку, що буде особливо важливим для повоєнного відновлення України з урахуванням її євроінтеграційних прагнень, оскільки сталий розвиток сільських територій значною мірою визначатиме перспективи успішного соціально-економічного розвитку країни в цілому.

Подальші дослідження цієї тематики залишаються актуальними з огляду на важливість комплексної оцінки соціально-демографічного розвитку сільських громад і територій в контексті спроможності формування на них трудового потенціалу, кількісно та якісно достатнього для забезпечення потреби сільського господарства в робочій силі та продовольчої безпеки країни, зокрема в умовах повоєнної реконструкції економіки України та її вступу до Європейського Союзу.

## ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Булавка О. Г. (2012). Соціальні проблеми розвитку сільських територій. *Соціально-економічні засади розвитку сільських територій (економіка, підприємництво і менеджмент)*: монографія / за ред. М. Й. Маліка. Київ: ННЦ «ІАЕ». С. 502–543.
2. Гадзала Я. М. (ред.) (2019). Наукові основи і стратегічні пріоритети сталого розвитку сільських територій України. К.: ННЦ «ІАЕ». 40 с
3. Гуторова О. О., Гуторов О. І. (2017). Особливості, проблеми та напрями удосконалення управління сільськими територіями. *Вісник ХНАУ. Серія «Економічні науки»*. № 3. С. 27–37.
4. Демченко К. О. (2022). Демографічна та соціальна безпека України як взаємопов'язані елементи національної безпеки. *Економіка та суспільство*. Вип. 46. С. 81–86. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-46-12>
5. Доценко А. І. (2010). Сільське розселення в Україні: динаміка та структура. Київ: Фенікс, 2010. 288 с.
6. Залізко В. Д., Мартиненков В. І. (2016). Методика оцінювання економічної безпеки сільських територій України. *Економіка України*. № 1. С. 19–34.
7. Заяць Т. А. (2017). Розвиток сільських поселень України в умовах децентралізації: можливості та ризики. *Демографія та соціальна економіка*. № 3 (31). С. 48–60. URL: <https://doi.org/10.15407/dse2017.03.048>
8. Копилук О. І., Тимчишин Ю. В., Музичка О. М. (2020). Теоретико-прикладні аспекти оцінювання рівня демографічної безпеки регіонів. *Бізнес Інформ*. № 6. С. 93–100. URL: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-6-93-100>
9. Лупенко Ю. О., Гуторов А. О. (2021). Методичні рекомендації з оцінювання рівня інклюзивного розвитку сільського соціуму та сільських територій. Київ: ННЦ «ІАЕ». 28 с.
10. Павлов О. І. (2014). Методологія визначення стратегічних пріоритетів розвитку сільських територій. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. Вип. 3 (107). С. 370–378.
11. Патица Н. І., Булавка О. Г. (2021). Стратегічні орієнтири та пріоритетні напрями сталого розвитку сільських громад і територій в Україні в умовах децентралізації влади. *Економіка АПК*. № 8. С. 91–102. URL: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202108091>
12. Рябоконь В. П. (2015). Проблеми формування соціально-економічних умов розвитку українського села. *Економіка АПК*. № 9. С. 68–74.
13. Сава А. П. (2017). Європейський досвід розвитку сільських територій: вивчення можливостей для України. *Вісник Академії праці, соціальних відносин і туризму*. № 2. С. 83–85.
14. Сегіда К. Ю. (2019). Методичні підходи до визначення рівня демографічної безпеки. *Проблеми безперервної географічної освіти і картографії*. Вип. 30. С. 94–101. URL: <https://doi.org/10.26565/2075-1893-2019-30-10>
15. Славкова О. П. (2010). Розвиток сільських територій: теорія, методологія, практика: монографія. Суми: Сум. нац. аграр. ун-т. 330 с.
16. Стегней М. І. (2014). Сталий розвиток сільських територій в умовах децентралізації: від теорії до практики: монографія. Миколаїв: ФОП Швець В. Д. 484 с.
17. Хвесик М. А., Хвесик Ю. М. (2013). Сталий розвиток територій як основа стратегії розвитку аграрного сектора. *Економіка АПК*. № 1. С. 66–76.
18. Цвігун І. А. (2013). Демографічна безпека України та напрями її регулювання. Кам'янець-Подільський: Видавець Зволейко Д. Г. 400 с.

## REFERENCES

1. Bulavka O. G. (2012). Sotsialni problemy rozvytku silskykh terytoriy [Social problems of rural development]. *Socio-economic principles of rural development (economy, entrepreneurship and management)*: monograph / ed. by M. Y. Malik. Kyiv: NNC "IAE". pp. 502–543. [in Ukrainian].
2. Demchenko K. O. (2022). Demografichna ta sotsialna bezpeka Ukrainy yak vzayemopov'язani elementy natsionalnoyi bezpeky [Demographic and social security of Ukraine as interrelated elements of national security]. *Economy and Society*. Vol. 46. pp. 81–86. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-46-12> [in Ukrainian].
3. Dotsenko A. I. (2010). Silske rozseleння v Ukraini: dynamika ta struktura [Rural settlement in Ukraine: dynamics and structure]. Kyiv: Fenix, 2010. 288 p. [in Ukrainian].
4. Gutorova O. O., Gutorov O. I. (2017). Osoblyvosti, problemy ta napryamy udoskonalennya upravlinnya silskymy terytoriyamy [Peculiarities, problems and directions of improving the management of rural territories]. *Bulletin of the KhNAU. Series "Economic Sciences"*. No. 3. pp. 27–37. [in Ukrainian].
5. Hadzala Ya. M. (ed.) (2019). Naukovi osnovy i stratehichni priorytety staloho rozvytku silskykh terytoriy Ukrainy [Scientific foundations and strategic priorities of sustainable development of rural areas of Ukraine]. Kyiv: NNC «IAE». 40 p. [in Ukrainian].
6. Khvesyk M. A., Khvesyk Yu. M. (2013). Stalyy rozvytok terytoriy yak osnova stratehiyi rozvytku ahrarynoho sektora [Sustainable development of territories as the basis of the strategy for the development of the agricultural sector]. *Economics of the Agricultural Industry*. No. 1. pp. 66–76. [in Ukrainian].
7. Kopylyuk O. I., Tymchysyn Yu. V., Muzychka O. M. (2020). Teoretyko-prykladni aspekty otsynuvannya rivnya demografichnoyi bezpeky rehioniv [Theoretical and applied aspects of assessing the level of demographic security of regions]. *Business Inform*. No. 6. pp. 93–100. URL: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-6-93-100> [in Ukrainian].
8. Lupenko Yu. O., Gutorov A. O. (2021). Metodichni rekomendatsiyi z otsynuvannya rivnya inklyuzyvnoho rozvytku silskoho sotsiumu ta silskykh terytoriy [Methodological recommendations for assessing the level of inclusive development of rural society and rural territories]. Kyiv: NNC "IAE". 28 p. [in Ukrainian].
9. Patyka N. I., Bulavka O. G. (2021). Stratehichni oriyentyry ta priorytetni napryamy staloho rozvytku silskykh hromad i terytoriy v Ukraini v umovakh detsentralizatsiyi vlady [Strategic guidelines and priority areas of sustainable development of rural communities and territories in Ukraine under the conditions of decentralization of power]. *Economics of the Agricultural Industry*. No. 8. pp. 91–102. URL: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202108091> [in Ukrainian].
10. Pavlov O. I. (2014). Metodolohiya vyznachennya stratehichnykh priorytetiv rozvytku silskykh terytoriy [Methodology for determining strategic priorities for the development of rural areas]. *Socio-economic problems of the modern period of Ukraine*. Vol. 3 (107). pp. 370–378. [in Ukrainian].
11. Ryabokon V. P. (2015). Problemy formuvannya sotsialno-ekonomichnykh umov rozvytku ukrayinskoho sela [Problems of forming socio-economic conditions for the development of Ukrainian villages]. *Economics of the Agricultural Complex*. No. 9. pp. 68–74. [in Ukrainian].
12. Sava A. P. (2017). Yevropeysky dosvid rozvytku silskykh terytoriy: vyvchennya mozhlyvostey dlya Ukrainy [European experience in rural development: studying opportunities for Ukraine]. *Bulletin of the Academy of Labor, Social Relations and Tourism*. No. 2. pp. 83–85. [in Ukrainian].
13. Segida K. Yu. (2019). Metodichni pidkhody do vyznachennya rivnya demografichnoyi bezpeky [Methodological approaches to determining the level of demographic security].

- Problems of continuous geographical education and cartography*. Vol. 30. pp. 94–101. URL: <https://doi.org/10.26565/2075-1893-2019-30-10> [in Ukrainian].
14. Slavkova O. P. (2010). *Rozvytok silskykh terytoriy: teoriya, metodolohiya, praktyka* [Development of rural areas: theory, methodology, practice]: monograph. Sumy: Sumy National Agrarian University. 330 p. [in Ukrainian].
  15. Stegney M. I. (2014). *Stalyy rozvytok silskykh terytoriy v umovakh detsentralizatsiyi: vid teorii do praktyky* [Sustainable development of rural areas under decentralization conditions: from theory to practice]: monograph. Mykolayiv: Shvets V. D. 484 p. [in Ukrainian].
  16. Tsvigun I. A. (2013). *Demohrafichna bezpeka Ukrayiny ta napryamy yiyi rehulyuvannya* [Demographic Security of Ukraine and Directions of Its Regulation]. Kamianets-Podilskyi: Publisher Zvoleyko D. G. 400 p. [in Ukrainian].
  17. Zalizko V. D., Martynenkov V. I. (2016). *Metodyka otsynyuvannya ekonomichnoyi bezpeky silskykh terytoriy Ukrayiny* [Methodology for assessing the economic security of rural areas of Ukraine]. *Economy of Ukraine*. No. 1. pp. 19–34. [in Ukrainian].
  18. Zayats T. A. (2017). *Rozvytok silskykh poselen Ukrayiny v umovakh detsentralizatsiyi: mozhlivosti ta ryzyky* [Development of rural settlements of Ukraine under decentralization: opportunities and risks]. *Demography and social economy*. No. 3 (31). pp. 48–60. URL: <https://doi.org/10.15407/dse2017.03.048> [in Ukrainian].